

25 lipca 2024 r.

Prof. dr hab. Anna Bednarczyk

Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Szymona Bryzka

Meliczne i kulturowe aspekty tłumaczenia (na materiale przekładów utworów Władimira Wysockiego autorstwa Macieja Maleńczuka) przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Lubochy-Kruglik, prof. UŚ oraz dr Ewy Kapeli (promotor pomocniczy)

Rozprawę doktorską mgr Szymona Bryzka czytałam z ogromnym zainteresowaniem, także dlatego że przekładom piosenek Władimira Wysockiego na język polski poświęcona była moja praca doktorska i muszę stwierdzić, że przeczytałam ją jednym tchem. Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że doktorant potrafił nie tylko zdystansować się od moich badań, ale poszedł znacznie dalej, nijako „odbijając się” od nich i rozwijając, zwracając się przy tym w inną, nową badawczo stronę. Jego muzykologiczna orientacja pozwoliła inaczej spojrzeć na badane zagadnienie, inaczej je sproblematyzować i w inny, nowatorski sposób przedstawić.

W zasadzie na tym powinnam zakończyć moją recenzję, ponieważ przedstawiona mi do oceny dysertacja nie tylko spełnia wszelkie wymogi stawiane przed rozprawą doktorską, ale znacznie je przekracza. Jednak, dostosowując się do wymogów stawianych recenzentom, postaram się uzasadnić swój sąd bardziej szczegółowo. Nie będę jednak streszczać pracy mgr. Bryzka, powtarzając jego autoreferat. Skoncentruję się raczej na najistotniejszych wartościach tej rozprawy i zasygnalizuję kilka kwestii (sugestii), które może warto uwzględnić w wypadku publikacji. Analiza twórczości przekładowej Macieja Maleńczuka jako tłumacza Wysockiego z całą pewnością zasługuje na wydanie w formie monografii, ponieważ może przyczynić się do nowego spojrzenia na badania translatologiczne.

Zacznę jednak od wspomnianych już zalet opiniowanej pracy. Niewątpliwie należy do nich erudycja doktoranta, który nie tylko przeczytał większość pozycji z interesującego go zakresu, a raczej zakresów, ponieważ odwołuje się nie tylko do prac przekładoznawczych, ale również językoznawczych, literaturoznawczych i, co warto podkreślić, muzykologicznych, lecz potrafił je twórczo wykorzystać. Warto odnotować, że mgr Bryzek potrafił wyraźnie wskazać luki w badaniach naukowych związanych z analizowanym przez niego zagadnieniem, takie jak niedookreślenie terminologiczne czy niedostatek badań nad meliczną płaszczyzną utworu słowno-muzycznego.

Uwagę zwraca również konsekwentna i logiczna budowa recenzowanej rozprawy. Każdy jej rozdział rozpoczyna wstęp teoretyczny, jasno ukazujący bazę naukową, którą doktorant wykorzystał, na której oparł swoje rozważania i którą „przełożył” na prezentowaną później analizę praktyczną. Te umowne „części” kolejnych rozdziałów współgrają ze sobą, tworząc dobrze zorganizowaną całość, co znacznie ułatwia czytanie i zrozumienie przekazywanych treści.

Wracając do luk w badaniach przekładoznawczych, trzeba zakwalifikować do nich także badania nad twórczością Maleńczuka, które jako pierwszy podjął właśnie pan Bryzek. Wypada przy tym zauważyć, że rozdział poświęcony życiu i twórczości Maleńczuka nie tylko wpisuje się w popularny obecnie nurt „biograficzny” w przekładoznawstwie, ale staje się podstawą do wyprowadzenia wniosków dotyczących wyborów translatorskich tego twórcy. W kolejnych podrozdziałach doktorant analizuje różne aspekty tłumaczenia, kierując się konsekwentnie od piosenki, w tym piosenki autorskiej Maleńczuka, do utworów Wysockiego, a następnie tłumaczeń dokonanych przez polskiego barda. Zwraca przy tym uwagę na widoczne „przeniesienia” twórczości własnej Maleńczuka do tekstu przekładu.

Niezwykle interesująco prezentuje się przy tym porównanie translatorskiej deklaracji Maleńczuka i dokonanych przez niego tłumaczeń, a także jego twórczości własnej oraz przekładu, tym bardziej że mgr. Bryzkowi udaje się nakreślić linię prowadzącą od twórczości polskiego barda do zapowiedzi „pretranslatorskich” i stąd do analizowanych w rozprawie rezultatów praktyki tłumaczenia. Godne uwagi jest przede wszystkim ukazanie przykładów zawłaszczenia tekstu w przekładzie.

Ważną z punktu widzenia translacji utworów słowno-muzycznych sferą jest warstwa brzmienia. W tym wypadku trzeba przyznać, że rozważania doktoranta stanowią oryginalny, nowatorski wkład do badań przekładoznawczych, ponieważ rozpatruje on nie tylko foniczną płaszczyznę tekstu, co niekiedy, choć rzadko, można odnaleźć również w innych pracach z zakresu krytyki tłumaczenia, ale wiele miejsca poświęca analizie płaszczyzny muzycznej. Szczególnie interesujące są, moim zdaniem, badania wpływu zmian w aranżacji muzycznej na transformacje tekstu słownego i znaczenia odczytywane przez jego odbiorcę. Nie można pominąć też analizy różnych transformacji muzycznych autorstwa Maleńczuka, które wpływają na odbiór piosenki, na jej emocjonalność czy dynamikę.

Z analizą płaszczyzny melicznej łączy się dogłębna analiza fonicznej warstwy wierszy tłumaczonych przez Maleńczuka i zastosowanych przez tłumacza zabiegów, nieczęsto rozpatrywana w pracach przekładoznawczych.

Jeszcze inną zaletą pracy jest podjęta w niej analiza intertekstualności w przekładzie. Tu również trzeba zauważyć zarówno wnikliwą analizę prac teoretycznych, jak i badanie materiału poetyckiego, ale też muzycznego, ponieważ autor dysertacji wyodrębnia intertekstualne elementy muzyczne obserwowane w piosenkach Wysockiego, jak również w ich wariantach proponowanych przez tłumacza.

Wszystkie wymienione przeze mnie działania dotyczą rozdziałów analitycznych, gdzie wybrane piosenki zostały szczegółowo przebadane, ale też podsumowujących te analizy rozdziałów odnoszących się do niektórych konkretnych aspektów tłumaczenia. Tu szczególnie godne uwagi wydają się badania nad obecnością tłumacza w tekstach przełożonych; interesujące rozważania o wpływie przekładu tytułów na odbiór tekstu, co wpisuje się w nurt badań nad tym zjawiskiem; zmian stylistycznych w przekładzie, w tym wulgaryzacji jako cechy idiolektu Maleńczuka; a także wspomnianych już elementów intertekstualnych ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania w przekładzie elementów kultury docelowej, na przykład nawiązywania do polskiej muzyki rozrywkowej.

Nie można też pominąć włączonej do pracy obszernej bibliografii odnoszącej się do wszystkich podnoszonych w niej zagadnień.

W tym miejscu pozwolę sobie przejść do drobnych uwag i sugestii, które nie wpływają wprawdzie na ocenę rozprawy pana Szymona Bryzka, mogą jednak okazać się przydatne przy przygotowywaniu publikacji, a może sprowokują inne prace nad przekładem piosenek rosyjskiego autora:

1. Proponuję posługiwanie się nazwiskiem Wilena Komissarowa bez patronimu. Jest to zgodne z polską tradycją, poza tym Komissarow jest jedynym rosyjskim uczonym wymienianym w pracy wraz z imieniem odojcowskim.
2. Niezwykle interesujące byłoby porównanie tłumaczeń Maleńczuka z przekładami tych samych tekstów autorstwa innych tłumaczy, także pod kątem konkretnych problemów, np. wulgaryzacji przekładów, obecnej też w propozycjach Ziemowita Fedeckiego. Zdaję sobie jednak sprawę z tego, że to materiał na inną pracę.
3. Mam trzy uwagi do analizy elementów intertekstualnych w oryginale i tłumaczeniu:
 - a) warto byłoby odnotować, że zaśpiewana w 1958 r. w „Pożegnaniach” Wojciecha Hasa przez Sławę Przybylską piosenka *Pamiętasz, była jesień* posiada autora muzyki Lucjana Kaszyckiego i autorów tekstu – Andrzeja Czekalskiego oraz Ryszarda Plucińskiego, a nie pisać o piosence Sławy Przybylskiej;

b) przy omawianiu przekładu *Песни о сентиментальном боксере* należałoby odnotować, że słowa „жить хорошо и жизнь хороша” pochodzą z poematu *Хорошо (Dobrze)* Włodzimierza Majakowskiego;

c) pisząc o romansie *Очи черные*, doktorant słusznie wymienia jego autorów, pisze jednak, że muzyka została skomponowana do słów ukraińskiego poety, tymczasem *Hommage Walc* Floriana Hermanna (Hermana/Germana) skomponowany został jako samodzielny utwór muzyczny w 1879, podobnie jak wiersz Jewgienija Girebionki (Jewhena Hrebienki), napisany w 1843 r. Oba utwory w 1884 r. połączył w całość Sofus (Sojfer) Gerdal, podpisujący się też Siergiej Gerdel, który dokonał aranżacji dla cygańskiego chóru restauracji „Jar” Moskwie.

4. W rozdziale o sygnałach obcości w przekładzie znalazł się fragment tłumaczenia z obrazem „całej na sino stewardesy”. Nie odnosi się to do obcości w przekładzie, jednak wydaje mi się, że należało zauważyć omyłkę translatorską spowodowaną mylącym podobieństwem międzyjęzykowym, chyba że siność miała podkreślić strach, horror, ale wtedy wypadało to odnotować.

5. Mam niewielką uwagę do tytułu rozdziału *Relacje między oryginałem a przekładem*. Odnoszę wrażenie, że doktorant cały czas zajmuje się tymi właśnie relacjami, może więc w ewentualnej publikacji zmodyfikować tytuł. Proponowałabym: *Relacje między stylistyką oryginału a przekładu*, bo w gruncie rzeczy tego właśnie ten rozdział dotyczy.

6. Wyłącznie w ramach podpowiedzi chciałabym zwrócić uwagę pana Bryzka na opublikowany w 1982 r. artykuł Haliny Milejkowskiej *Środki ekspresji w balladach Włodzimierza Wysockiego*, który rozpatruje charakterystyczne cechy artykulacji rosyjskiego barda, może więc okazać się przydatny.

Rekapitulując, rozprawę doktorską mgr Szymona Bryzka oceniam bardzo wysoko, zarówno ze względu na wybór nieprzebadanego jeszcze materiału oraz nowatorskie podejście do rozpatrywanego zagadnienia, jak i na przemyślaną organizację dysertacji, logikę wywodu, rzetelność rozważań, co dowodzi pasji oraz głębokiej wiedzy doktoranta i potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy badawczej.

Nie tylko nie mam żadnych wątpliwości co do tego, że recenzowana dysertacja spełnia wszelkie wymogi stawiane tego typu rozprawom naukowym, określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, ale składam wniosek o uznanie pracy magistra Szymona Bryzka *Meliczne i kulturowe aspekty tłumaczenia (na materiale przekładów utworów Władimira Wysockiego autorstwa Macieja Maleńczuka)* za wyróżniającą. Wobec powyższego z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie jej autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A. Bednarczyk